

Łukasz Kubicki, Szymon Kłeczek

Uniwersytet Rzeszowski

Prawno-historyczne aspekty handlu żywym towarem w państwach afrykańskich od początków XX wieku do współczesności

1. Wstęp

Niewątpliwie handel ludźmi stanowi doniosły problem dzisiejszego świata¹. Handel żywym towarem narusza podstawowe prawa człowieka, uderza w godność jednostki i możliwość samostanowienia o sobie. Problem ten jest obecny na wielu płaszczyznach życia, a związany jest z aktualnym stanem obowiązującego prawa, społeczeństwa, kultury, ekonomii i historii. Należy wspomnieć, że problem niewolnictwa, w tym również handlu żywym towarem, dotyczy zarówno krajów wysokorozwiniętych, należących do bogatej północy, jak i biedniejszych państw zaliczających się do biednego południa. Choć ten podział wydaje się anachroniczny, jednak w dalszym ciągu istotnie rzutuje na stosunki międzynarodowe². Natomiast co do samej istoty problemu, to tematyka związana z handlem żywym towarem nie stanowi żadnego *novum*, a zasadniczo istnieje od zarania dziejów. Regulacje dotyczące niewolnictwa, w tym również handlu ludźmi, miały swoje miejsce już w starożytności. Państwem o ustroju niewolniczym było na przykład starożytne państwo rzymskie, które swym zasięgiem obejmowało również północną Afrykę. Niewątpliwie problem ten dotyczył i dotyczy wielu regionów świata, w tym także państw afrykańskich. W jednym z przedstawionych raportów widoczna jest mała aktywność ustawodawców tychże państw we wprowadzaniu nowych regulacji lub zmian w prawie w zakresie handlu żywym towarem³. Raport zwraca uwagę na handel ludźmi w celu poddawania ich późniejszym nadużyciom seksual-

¹ Na potrzeby niniejszego artykułu terminy „handel ludźmi” i „handel żywym towarem” są rozumiane jako pojęcia tożsame.

² K. Prendecki, *Bogata północ, biedne południe na początku XXI wieku*, „Gospodarka i Polityka”, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2005.

³ *Trafficking in Persons Report*, U.S. Departament of State, czerwiec 2021, s. 63.

nym wbrew ich woli i ukazuje aktywność tych państw w zakresie omawianej materii. Przedstawione dane z tego raportu prowadzą do konkluzji, iż brak jest właściwych uregulowań w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi, a także relatywnie istnieje mała wykrywalność tego rodzaju przestępstw w stosunku do liczby osób oskarżonych. Ustawodawcy wielu krajów dostrzegając problematykę związaną z handlem ludźmi, podjęli prawnie relewantne kroki, aby przeciwdziałać temu problemowi.

2. Przymusowa praca jako forma handlu ludźmi

Międzynarodowa Organizacja Pracy (dalej MOP) należy do agencji afiliowanych Organizacji Narodów Zjednoczonych, która zajmuje się problemami pracowników i ochroną ich praw. Ponadto MOP podejmuje tematykę związaną z ograniczaniem praw dzieci, a także opracowywaniem szkoleń z zakresu poprawiania jakości wykonywanej pracy i warunków jej odbywania. Organizacja łączy wiele państw na świecie, również z kontynentu afrykańskiego. Od swojego powstania w 1919 r. MOP w swych działaniach kieruje się dewizą „Praca nie jest towarem”. Należy podkreślić, że u swych podstaw wykonywanie pracy ma swój cel, a ponadto stosowną cenę, która jest zależna od praw podaży i popytu istniejących na coraz bardziej zglobalizowanym rynku. Jednak jej nośnikiem pozostaje człowiek, to jest istota mająca przyrodzoną godność i prawa, posiadająca swoje potrzeby, aspiracje, osobowość, istniejąca w społecznym kontekście.

W odróżnieniu od kapitału czy towarów pracownik nie może przemieszczać się bez przeszkód, gdyż większość państw wprowadziła bariery w swobodnym przepływie osób⁴. Reguła swobodnego wyboru pracy czy, inaczej mówiąc, zakaz przymuszania do jakiegokolwiek pracy lub usługi należy do podstawowych zasad ustanowionych w konwencjach MOP. Tymczasem w historii XX i XXI w. miliony ludzi było (i jest) zmuszanych do pracy wbrew swojej woli, w upokarzających i nieludzkich warunkach⁵.

W ostatnich latach pojawił się nowy termin – „handel ludźmi” dla określenia sytuacji, w których ludzie byli traktowani jak towar, a co za tym idzie – kupowani i sprzedawani, wykorzystywani, oszukiwani i zwodzeni lub prze-

⁴ Konwencja nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r. (Dz.U. 1959, nr 20, poz. 122) i Konwencja nr 105 Międzynarodowej Organizacji Pracy o zniesieniu pracy przymusowej przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1957 r. (Dz.U. 1959, nr 39, poz. 240).

⁵ B. Andrees, *Praca przymusowa jako forma handlu ludźmi*, Międzynarodowa Organizacja Pracy; Z. Lasocik (red.) *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006, s. 191.

trzymywani w niewoli za długi. Handlarze biorący udział w tym procederze wykorzystują swoje ofiary do wielu celów, najczęściej do pracy przymusowej.

Wobec powyższego zgodnie z konwencjami MOP praca przymusowa:

- 1) dotyczy przymusowego wykorzystywania do celów ekonomicznych;
- 2) obejmuje wykonywanie pracy oraz świadczenie;
- 3) przez to pojęcie można rozumieć seksualne wykorzystywanie w celach komercyjnych oraz pewne formy pracy więźniów i pracy przymusowej narzuconej z różnych przyczyn przez państwo lub reżim wojskowy;
- 4) ponadto obejmuje w swym zakresie znaczeniowym kilka wyjątków – dotyczy sytuacji, kiedy praca jest wykonywana przymusowo, a mimo to nie jest traktowana jako naruszenie prawa międzynarodowego, np. drobne prace o charakterze społecznym (tzw. *minor communal service*)⁶, czy też praca świadczona w trakcie odbywania regularnej służby wojskowej.

W stosownym raporcie opublikowanym w 2005 r. Międzynarodowa Organizacja Pracy zaprezentowała globalne i regionalne szacunki dotyczące pracy przymusowej⁷. Niniejszy raport przedstawił dane, z których wynika, że spośród 12,3 miliona osób, które według szacunków tej organizacji wykonują pracę przymusową na całym świecie, 2,4 miliona to pracownicy przymusowi będący ofiarami handlu ludźmi. Pamiętać także należy, że nie każdy przymusowy pracownik jest ofiarą tego procederu. Przymusowo pracująca ofiara handlu ludźmi to osoba, która wyjechała lub została wywieziona ze swojego miejsca pochodzenia, często z pomocą pośrednika. Do wspomnianych pośredników mogą należeć członkowie zorganizowanej grupy przestępczej, pracownicy agencji turystycznej, prywatne podmioty zajmujące się pośrednictwem pracy, przyjaciele, a także nawet członkowie rodziny⁸. Należy wspomnieć, że wysokie opłaty, które pobierają przemytnicy ludzi i pośrednicy za „załatwianie” pracy, wpędzają migrantów w długi, które następnie muszą oni odpracowywać w formie pracy przymusowej.

Prowadzone obserwacje i analizy potwierdziły istnienie wielu środków przymusu stosowanych w zależności od sektora gospodarczego i stopnia bezbronności pracowników. Jako przykład można przytoczyć położenie ekonomiczne i sytuację pracownika w kontekście wspomnianego seksbiznesu. Pra-

⁶ Wprawdzie w polskim oficjalnym tłumaczeniu Konwencji nr 29 użyto sformułowania „drobne wiejskie roboty”, jednak wydaje się, że jest to pomyłka pisarska w tłumaczeniu użytego określenia.

⁷ A global alliance against forced labour. Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, ILO, 2005 (Ogólnosiwiatowy sojusz w walce z pracą przymusową. Raport globalny w kontynuacji Deklaracji Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej podstawowych zasad i praw w pracy); P. Belser i in., *ILO Minimum Estimate of Forced Labour in the World*, ILO, Geneva 2005.

⁸ <https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/publications/profits-of-forced-labour-2014/lang--en/index.htm>.

cownikom przymusowym z reguły nie zabrania się opuszczania miejsca pracy pod groźbą użycia przemocy fizycznej. Groźby mają tutaj zupełnie inny wymiar, na przykład w postaci zatrzymywania wypłaty lub zwłoki w wypłatach czy groźb użycia przemocy w stosunku do członków rodziny. Handel ludźmi jest zatem znacznie szerszym problemem i nie jest wyłącznie związany z prostytutką i zorganizowaną przestępczością. Działania rządu powinny skupić się również na innych zagrożonych sektorach gospodarki. Z uwagi na charakter i przestępczy proceder opinia publiczna kieruje swoją uwagę głównie na seksbiznes⁹.

Zestawienie dysproporcji między pracą w warunkach, która nie spełnia norm pracy przymusowej, a tą spełniającą nadmienione normy, jest bardzo ważne, szczególnie z punktu widzenia np. organizacji ścigających ten proceder. Należy zwrócić uwagę na pewną zależność: jeżeli człowiek pracuje dobrowolnie, jest upodmiotowiony, natomiast praca przymusowa sprawia, że staje się uprzedmiotowiony. Co więcej, niska płaca, praca w ciężkich warunkach, przekraczanie wymiaru czasu pracy dotyczą nie tylko pracowników przymusowych. Większość osób migrujących, które są zatrudniane przy pracach niewymagających wysokich kwalifikacji, w istocie rzeczy jest dyskryminowana przez pracodawcę w kwestii wynagrodzenia czy czasu pracy. Jednak w przypadku pracy przymusowej dochodzi do tego element przymusu i kontroli. Wykrycie tych elementów to olbrzymie wyzwanie dla praktyków, np. dla organów ścigania czy organizacji pozarządowych. Handel ludźmi jest i będzie nieuchronnie związany z polityką migracyjną i polityką zatrudnienia. Zdecydowana większość pracowników migrujących wyjeżdża z miejsca pochodzenia, gdyż nie mogą znaleźć tam pracy za godziwą płacę. Restrykcyjne przepisy dotyczące ruchu granicznego uniemożliwiają im legalny wjazd do kraju docelowego czy podjęcie tam legalnej pracy. Stopień zdesperowania emigranta jest w pewien sposób skorelowany z jego późniejszą sytuacją ekonomiczno-gospodarczą, ponieważ im bardziej zdesperowany jest emigrant przed wyjazdem, tym zachodzi większe prawdopodobieństwo, że stanie się on obiektem do wykorzystania jako narzędzie do pracy¹⁰.

3. Pierwsze regulacje dotyczące handlu ludźmi na gruncie prawa międzynarodowego

Prof. Andrzej Sakowicz wskazuje, że początki regulacji prawnych dotyczących problemu handlu ludźmi miały miejsce na początku ubiegłego wie-

⁹ B. Andrees (oprac.), *Praca przymusowa i handel ludźmi. Podręcznik dla Inspektorów Pracy*, Międzynarodowe Biuro Pracy 2010.

¹⁰ K. Sońta, *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w prawie międzynarodowym*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015.

ku¹¹. Do pierwszych takich regulacji należą Międzynarodowe porozumienie z 18 maja 1904 r. i Międzynarodowa konwencja z 4 maja 1910 r.¹² Obydwa dokumenty skupiają się na przeciwdziałaniu handlowi dziećmi i kobietami, który jest nakierowany na zmuszanie ich do prostytucji. Handel ludźmi w celu poddawania ich przymusowej prostytucji był wówczas częstą praktyką, dlatego też traktowano te pojęcia jako tożsame. Z punktu widzenia zarówno regulacji prawnych, jak i językowej pojęcie handel „żywym towarem” zostało znacząco rozszerzone, a dziś nie ogranicza się do wspomnianej powyżej czynności. W związku z tym podjęto w tym zakresie wiele aktów prawnych na poziomie międzynarodowym. Trend odchodzenia od zero-jedynkowego rozumienia pojęcia handlu ludźmi ma swój wyraz w Międzynarodowej konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, która została podpisana w Genewie 30 września 1921 r.¹³ Już w preambule tego aktu zostały określone jego cele, a mianowicie zapewnienie bardziej komplementarnego zwalczania handlu, zarówno dziećmi, jak i kobietami. Akt ten konsolidował państwa-strony przystępujące do nadmienionej Konwencji w kwestii przeciwdziałania i redukcji tego zjawiska, zastrzeżono bowiem w pierwszym artykule tego aktu przymus przyjęcia wcześniejszych regulacji w tym zakresie. Oczywiście obowiązek ten dotyczył państw-stron, które nie przystąpiły do wcześniejszych aktów prawnych związanych z tą problematyką. Mowa tu o wspomnianym porozumieniu z 18 maja 1904 r. i konwencji z 4 maja 1910 r. Niewątpliwie konwencja z 30 września 1921 miała charakter akcesoryjny względem wspomnianych dwóch pierwszych aktów prawnych. Co istotne, państwem-stroną wspomnianej konwencji był też Związek Południowo-Afrykański. W późniejszym czasie ustawodawstwo międzynarodowe dotyczące przeciwdziałania handlowi ludźmi stworzyło szereg regulacji, jednak wspomniane akty stanowiły pierwsze regulacje w tym zakresie.

4. Definicja prawna handlu ludźmi na podstawie Konwencji w sprawie niewolnictwa podpisanej w Genewie 25 września 1926 roku

Pomimo upływu czasu, definicje, a także regulacje dotyczące handlu ludźmi ewoluowały, jednak część z nich pozostała w niezmienionej formie do dzisiaj. Do tego rodzaju aktów prawnych można zaliczyć Konwencje

¹¹ A. Sakowicz, *Przestępstwo handlu ludźmi z perspektywy prawa międzynarodowego*, „Prawo i Prokuratura” 2006, nr 3, s. 53.

¹² Dz.U. 1922, nr 87, poz. 78.

¹³ Dz.U. 1925, nr 125, poz. 893.

w sprawie niewolnictwa podpisaną w Genewie 25 września 1926 r.¹⁴ Stroną wspomnianej konwencji było na przykład dominium brytyjskie, tj. Związek Południowej Afryki. Ten akt prawny w swej treści wprowadza *ex lege* definicję, iż niewolnictwo jest stanem czy położeniem jednostki, względem którego stosowane jest postępowanie w całości lub części wynikające z praw własności. Niniejsza konwencja wskazuje uprzedmiotowienie człowieka, jakie ma miejsce, jeśli chodzi o niewolnictwo. Ponadto definicja legalna wprowadzona przez ten akt prawny termin „handel ludźmi” rozszerza o pojmanie, nabycie lub odstąpienie danej osoby w celu uczynienia z niej niewolnika, a także obejmuje wszelki rodzaj handlu i przewozu. Twórcy niniejszej konwencji, co istotne z punktu poruszanej tematyki, zastrzegli *de lege lata*, iż państwa-strony będą zapobiegać handlowi niewolników, a także tłumić go, a nadto dążyć do zupełnego usunięcia niewolnictwa pod każdą jego postacią¹⁵. Niewątpliwie tak daleko idące postanowienia stanowiły *fictio iuris*, jednak niniejsza regulacja to istotny kierunek zmian w materii przeciwdziałania niewolnictwu na poziomie międzynarodowych regulacji prawnych. Jest to również jedna z pierwszych definicji, która tak holistycznie ujęła problem handlu ludźmi.

5. Współczesne definicje handlu ludźmi na przykładzie Protokołu z Palermo. Korelacja do przepisów norm Międzynarodowej Organizacji Pracy

15 listopada 2000 r. rządy wielu państw przyjęły Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, a w szczególności kobietami i dziećmi, który stanowił uzupełnienie Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (dalej: Protokół z Palermo)¹⁶. Jednakże trzeba wspomnieć o tym, że podstawowe konwencje MOP odnoszące się do handlu ludźmi mają większe poparcie na arenie międzynarodowej, a także są częściej stosowane w praktyce. Teksty konwencji dotyczą problematyki zniesienia pracy przymusowej i pracy dzieci (Konwencja nr 29 z 1930 r.¹⁷ oraz Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organi-

¹⁴ Dz.U. 1931, nr 4, poz. 21.

¹⁵ Tamże, art. 1 i 2.

¹⁶ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160).

¹⁷ Konwencja nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r. (Dz.U. 1959, nr 20, poz. 122 z późn. zm.).

zacji Pracy przyjęta w Genewie dnia 17 czerwca 1999 r. dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci¹⁸).

Znaczenie zakazu pracy przymusowej i pracy dzieci potwierdziło przyjęcie w 1998 r. Deklaracji MOP, która zobowiązała państwa członkowskie do przestrzegania i promowania likwidacji pracy przymusowej oraz najgorszych form pracy dzieci bez względu na ratyfikację wcześniejszych konwencji. Organy nadzoru MOP konsekwentnie reagowały w przypadkach objętych tymi konwencjami. Po przyjęciu Protokołu z Palermo organy te wezwały państwa członkowskie do złożenia raportów na temat „działań podjętych lub rozważanych dla zapobiegania handlowi ludźmi celem ich wykorzystania, dla zahamowania i karania takiego handlu”. Konwencja MOP nr 29 zawiera prawną definicję pracy przymusowej, do której Protokół z Palermo nawiązuje w swojej definicji handlu ludźmi. W rozumieniu tej Konwencji praca przymusowa oznacza „wszelką pracę lub usługi wymagane od jakiejś osoby, pod groźbą jakiejkolwiek kary, i co do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie” (art. 2, ust. 1). Ponadto Konwencja zobowiązuje państwa członkowskie do karania sprawców przymuszania do pracy w ramach prawa karnego, prawa pracy lub innych dziedzin prawa. Mając na uwadze powagę tego przestępstwa, prawo karne jest bez wątpienia najważniejszym instrumentem, jednak poszczególne dziedziny prawa, takie jak: prawo pracy, prawo administracyjne i prawo imigracyjne powinny pełnić rolę uzupełniającą i subsydiarną, w szczególności w zakresie ochrony i praw pracowniczych.

Konwencja nr 143 dotycząca pracowników migrujących (postanowienia uzupełniające) w swych założeniach dąży do ochrony legalnych i nielegalnych pracowników migrujących przed „nielegalnym handlem siłą roboczą” (*manpower trafficking*) oraz dyskryminacją w zatrudnieniu¹⁹. Konwencja ta nie doczekała się wielu ratyfikacji, mimo to, szereg z jej postanowień ma praktyczne zastosowanie do zwalczania handlu ludźmi i ochrony ofiar dotkniętych tym zjawiskiem.

Ściśle związana z rekrutacją pracowników migrujących jest Konwencja nr 181 MOP dotycząca prywatnych biur pośrednictwa pracy przyjęta w Genewie 3 czerwca 1997 r. Akt ten w swej treści między innymi zobowiązuje państwa członkowskie, które ją ratyfikują, do zapobiegania nadużyciom wobec pracowników-migrantów. Żadna z wymienionych konwencji nie zaj-

¹⁸ Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci przyjęta w Genewie dnia 17 czerwca 1999 r. (Dz.U. 2004, nr 139, poz. 1474).

¹⁹ Konwencja nr 143 Międzynarodowej Organizacji Pracy z dnia 24 czerwca 1975 r. dotycząca migracji w niewłaściwych warunkach oraz popierania równości szans i traktowania pracowników migrujących.

mowała się zasadniczo handlem ludźmi, ale mogą być one traktowane jako ważne uzupełnienie Protokołu z Palermo. Mają szczególne znaczenie dla udaremnienia eksploatacji pracowników i dla ograniczenia zapotrzebowania na tanią siłę roboczą. Instrumenty te, w powiązaniu z prawem krajowym, mogą w praktyce dążyć do odstręczania pracodawców od stosowania praktyk pracy przymusowej.

Niezbędne jest włączenie kwestii związanych z pracą do krajowych planów przeciwdziałania handlowi ludźmi. Krajowe plany powinny obejmować również prewencję handlu ludźmi i reintegrację społeczną ofiar. Wykorzystać tu można doświadczenia ministerstwa pracy, inspekcji pracy i urzędów pracy, które w sposób zwyczajowo przyjęty zajmują się sprawami związanymi z nielegalnym zatrudnieniem pracowników migrujących i sposobem ich traktowania.

6. Handel żywym towarem na przykładzie wybranych państw afrykańskich

Podczas wojny domowej w Angoli w latach 1975–2002, gdzie z wojskami rządowymi ścierały się grupy partyzanckie – Narodowy Związek na rzecz Całkowitego Wyzwolenia Angoli (UNITA) i Narodowy Front Wyzwolenia Angoli (FNLA)²⁰, a także regularna armia RPA i Zairu – również dochodziło do handlu żywym towarem²¹. Należy podkreślić, że w Afryce istnieją różne formy niewolniczych powiązań, które podzielić można na tradycyjne, czyli wywodzące się z czasów przed europejskich lub charakterystyczne dla kontynentu afrykańskiego (jak choćby dziedziczenie niewolników w Nigrze i Mauretanii lub niewolnictwo rytualne), i współczesne, czyli stanowiące część globalnej sieci handlu ludźmi, a także zjawisko dzieci żołnierzy (do którego dochodziło podczas wojny domowej w Angoli). Oczywiście w przypadku tak złożonego problemu jak współczesne niewolnictwo stosowanie sztywnych podziałów jest niemożliwe, jednak wspomniane formy zależności przenikają się wzajemnie i zaobserwować można pewne różnice pomiędzy nimi. Niewolnictwo tradycyjne ma zwykle charakter regionalny, ponadto jako pozostałość przedkolonialnych stosunków społecznych skazane jest na powolne zanikanie. Niewolnictwo współczesne wciąż się rozwija, rozszerzając swój zasięg wraz ze wzrostem zapotrzebowania na siłę roboczą i zysków płynących z jej eksplo-

²⁰ N. Mwaura, *Kenya Today: Breaking the Yoke of Colonialism in Africa*, Algora, 2005, s. 222, 223.

²¹ D.S. Rothchild, *Managing Ethnic Conflict in Africa: Pressures and Incentives for Cooperation*, 1997, s. 115, 116.

atacji. Jest to więc jeden z najgroźniejszych aspektów globalizacji, a najpowszechniejszym przejawem współczesnego niewolnictwa jest handel ludźmi i związane z nim formy wyzysku.

Free the Slaves to międzynarodowa organizacja pozarządowa i grupa lobbingowa powołana do prowadzenia kampanii przeciwko współczesnym praktykom niewolnictwa na całym świecie²². Dzisiaj ta organizacja przekazuje, że od 20 do 27, a nawet do 200 milionów ludzi jest związanych z niewolnictwem²³. Rozbieżności te wynikają w dużej mierze ze specyfiki współczesnego niewolnictwa. Istnienie niewolnictwa straciło swoje moralne przyzwolenie i podstawę prawną, kiedy wprowadzono zakaz handlu ludźmi, w związku z tym odbiorcy i dostarczyciele niewolników zostali zmuszeni do szukania sposobów na obejście zakazujących przepisów. Do dawnych kolonii przemysł niewolników do pracy rozpoczął się już w XIX w. W późniejszych dziesięcioleciach wykorzystywano inne znacznie bardziej skomplikowane metody i sposoby. Niewolnictwo XX wieku jest celowo skrywane pod pozorami normalnego zatrudnienia, spłaty długów czy migracji, natomiast sytuacja samych niewolników jest coraz gorsza, ponieważ pozbawieni są oni elementarnej ochrony, jaką w czasach legalnego niewolnictwa dawało chociażby prawo zwyczajowe.

Jak podaje Międzynarodowa Organizacja Pracy, rocznie generuje się 32 miliardy dolarów zysku z handlu ludźmi i pracy przymusowej²⁴. Biorąc pod uwagę samą Afrykę Subsaharyjską, powyższe zjawisko daje rocznie „jedynie” 159 milionów dolarów, niemniej jednak nie świadczy to o mniejszym znaczeniu tego kontynentu w międzynarodowej sieci handlu ludźmi. Należy podkreślić, że inna jest jednak wartość pracy w Afryce, inna zaś w krajach uprzemysłowionych. Dla przykładu zysk czerpany rocznie z przymusowej pracy prostytutki to w Afryce 10 tysięcy dolarów, a w krajach uprzemysłowionych aż 67 200 (dane według MOP)²⁵. Szlaki handlowe często łączą biedne kraje Trzeciego Świata z bogatymi centrami gospodarczymi, jednak niezależnie od położenia ofiarą wyzysku mogą być właśnie mieszkańcy Afryki. Według niektórych danych rocznie ponad 700 tysięcy ludzi jest szmuglowanych przez granice, z czego 120 tysięcy do Europy Zachodniej²⁶.

²² <https://web.archive.org/web/20130121194020/https://www.freetheslaves.net/SSLPage.aspx?pid=285>.

²³ A. A. Ampofo, *The Sex Trade, Globalization and the Issues of Survival in Sub-Saharan Africa*, „Ghana Studies” 2003, nr 6, s. 74.

²⁴ M. Kraśniewski, *Niewolnictwo we współczesnej Afryce – zarys problematyki*, „Kra-kowskie Studia Międzynarodowe” 2007, s. 163.

²⁵ Tamże.

²⁶ Dane United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC).

Do najważniejszych przyczyn handlu ludźmi zaliczamy: ryzyko zagrożenia, niestabilność polityczną, w tym także biedę i bezrobocie. Warto przy tym pamiętać, że zarówno bezrobocie, jak i bieda nie muszą wcale być skutkiem zapaści ekonomiczno-gospodarczej²⁷. Jak zauważa dr Mariusz Kraśniewski z Instytutu Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych Polskiej Akademii Nauk: „Rozwój ośrodków miejskich i utrzymujące się przeświadczenie o większych szansach znalezienia pracy, a także pewna elitarność miejskiego stylu życia sprawiają, że coraz więcej osób opuszcza tereny wiejskie, porzucając tradycyjne sposoby zdobywania środków do życia. Toteż w ten sposób powiększa się liczba zamieszkujących miasta, w tym również niewykwalifikowanych bezrobotnych. Kolejnym aspektem sprzyjającym rozwojowi handlu ludźmi jest destabilizacja struktur społecznych i rozpad rodziny. Głównymi ofiarami handlu ludźmi stają się bowiem kobiety i dzieci. Według danych UNICEF rocznie około miliona dzieci jest sprzedawanych w niewolę, z czego 200 tysięcy w samej Afryce Zachodniej²⁸.

W przedmiotowym zakresie artykułu znajdują się również zagadnienia dotyczące tzw. dzieci żołnierzy. Szacuje się, że w obecnie trwających wojnach na świecie zginęło ponad 2 miliony dzieci, 6 milionów odniosło poważne rany, a 17 milionów zostało przesiedlonych. Ponad 300 tysięcy dzieci bierze aktywny udział w walkach²⁹. Takim obszarem jest Afryka, ponieważ w walkach toczących się na tym kontynencie uczestniczy około 120 tysięcy dzieci, przy czym są to dane szacunkowe, gdyż niewiele organizacji otwarcie mówi o rekrutowaniu nieletnich. Więcej niż połowa wszystkich żołnierzy w wojnie domowej w Sierra Leone w 1999 r. nie miała ukończonych 18 lat³⁰. Jest wiele przyczyn takiego stanu rzeczy, a jedna z nich to rozwój technologiczny oraz dostępność małej i lekkiej broni. Wspólnym mianownikiem dla tego procederu jest to, że większość współczesnych konfliktów to wojny domowe. Długotrwałe walki pociągają za sobą liczne ofiary w istotach ludzkich i prowadzą do zmniejszenia się liczby młodych mężczyzn zdolnych do noszenia broni. Rezultatem powyższego jest rozpadanie się rodzin, a także zwiększenie się liczby sierot lub pozbawionych opiekunów ofiar przesiedleń.

²⁷ B. Kleboko, *Handel ludźmi jednym z największych współczesnych zagrożeń dla realizacji idei praw człowieka*, E-Wydawnictwo, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2015.

²⁸ M. Kraśniewski, *Niewolnictwo we współczesnej Afryce...*, s. 164.

²⁹ <https://unicef.pl/co-robimy/aktualnosci/dla-mediow/unicef-nawet-300-000-dzieci-zolnierzy-na-swiecie>.

³⁰ <https://www.unic.un.org.pl/rozbrowienie/dzieci-zolnierze.php>.

7. Wybrane regulacje karne międzynarodowe dotyczące handlu ludźmi

Na gruncie regulacji prawa karnego międzynarodowego istotne pozostają regulacje i postanowienia zawarte w Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji³¹. Niniejszy akt został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Rezolucją nr 317 z dnia 2 grudnia 1949 r. Akt ten był wzorowany na wcześniejszym projekcie Ligi Narodów. O doniosłości niniejszego aktu świadczy między innymi unifikacja wcześniejszych umów, a także aktów prawnych międzynarodowych mających na celu zwalczanie handlu ludźmi. Akt konwencji został ratyfikowany przez większość państw członkowskich ONZ, w tym wiele państw z kontynentu afrykańskiego. Do głównych postanowień tego aktu należą zakazy i karanie związane z dostarczaniem, zwabianiem, uprowadzeniem w celach prostytucji innej osoby nawet w sytuacji, gdy wyraża ona na to zgodę. Ponadto postanowienia stanowią zakaz eksploatacji prostytucji również za jej zgodą, penalizację prowadzenia legalnych domów publicznych, a także wynajmowania do tego celu pomieszczeń. Prawnie relewantne z punktu widzenia omawianej materii jest to, iż konwencja zobowiązuje państwa-strony do współpracy w ściganiu i karaniu sprawców handlu ludźmi w celu prostytucji, co zostało uznane za przestępstwo międzynarodowe, jako że wynika *ex lege* z brzmienia artykułu 8 niniejszego aktu³². Zgodnie z artykułem 22 tego aktu władnym do rozstrzygnięcia wynikłych sporów dotyczących interpretacji lub stosowania tejże konwencji właściwy jest Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości z siedzibą w Hadze.

Prawnie relewantne na gruncie prawa międzynarodowego pozostają również postanowienia Protokołu z Palermo, w którym określono cele, takie jak zapobieganie i zwalczanie handlu, ze szczególnym uwzględnieniem handlu kobietami i dziećmi, ponadto ochronę i pomoc ofiarom tego procederu z wzięciem pod uwagę przysługujących im praw człowieka, a także rozwijanie współpracy pomiędzy państwami-stronami. Ponadto zostały określone definicje, jak również zakres stosowania niniejszego Protokołu. Co najistotniejsze, penalizacją został objęty handel ludźmi, a także inne czynności współistniejące i towarzyszące temu procederowi³³.

³¹ Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz.U. 1952, nr 41, poz. 278).

³² Tamże, art. 1, 2, 8 i nast.

³³ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi..., art. 2–5.

8. Zakończenie

Handel ludźmi to istotny problem dzisiejszego świata widoczny na wielu płaszczyznach działalności człowieka. Niewątpliwie jest współczesną formą niewolnictwa, która wciąż ulega ewolucji. Niewolnictwo jest nielegalne, jednak zdarza się niemal w każdej części świata. Prawdziwe wydaje się stwierdzenie, że „handel ludźmi jest przestępstwem, którego wszyscy powinniśmy się wstydzić”³⁴, a także „to, co zrobimy, aby wyeliminować handel ludźmi, będzie testem naszej cywilizacyjnej dojrzałości”³⁵. Wiele aktów prawnych, umów, konwencji, rezolucji podejmujących problematykę handlu ludźmi w swej istocie ma zasadnicze znaczenie w kontekście przeciwdziałania handlowi żywym towarem. Istotne jest określenie właściwej definicji odpowiadającej żywotnym interesom i realiom nam współczesnym. Ważną rolę odgrywa ustawodawstwo Międzynarodowej Organizacji Pracy w kwestii zwalczania, a także przeciwdziałania handlowi ludźmi. Z uwagi na warunki socjalne, gospodarcze, polityczne i kulturalne proceder handlu żywym towarem jest poważnym problemem dla wielu państw afrykańskich. Dodatkowo pogłębia go widoczna mała aktywność tych państw w sferze regulowania handlu ludźmi.

Bibliografia

- A. A. Ampofo, *The Sex Trade, Globalization and the Issues of Survival in Sub-Saharan Africa*, „Ghana Studies” 2003, nr 6, s. 74.
- Andrees B. (oprac.), *Praca przymusowa i handel ludźmi. Podręcznik dla Inspektorów Pracy*, Międzynarodowe Biuro Pracy, 2010.
- Andrees B., *Praca przymusowa jako forma handlu ludźmi*, Międzynarodowa Organizacja Pracy.
- A global alliance against forced labour. Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, ILO, 2005 (Ogólnoświatowy sojusz w walce z pracą przymusową. Raport globalny w kontynuacji Deklaracji Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej podstawowych zasad i praw w pracy).
- Belser P. i in., *ILO Minimum Estimate of Forced Labour in the World*, ILO, Geneva 2005.
- Klebeko B., *Handel ludźmi jednym z największych współczesnych zagrożeń dla realizacji idei praw człowieka*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2015.

³⁴ Motto Wiedeńskiego Forum Walki z Handlem Ludźmi (odbyło się 13–15 lutego 2008 r.) zorganizowanego przez jednostkę United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking (UN.GIFT) oraz Biuro ds. Środków Odurzających i Przestępczości Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNODC), <http://www.lex.pl/akt/-/akt/forum-walki-z-handlem-ludźmi-wieden-13-15-ii-2008> (dostęp: 5.11.2014).

³⁵ Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie...*

- Kraśniewski M., *Niewolnictwo we współczesnej Afryce – zarys problematyki*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, s. 163, 164.
- Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006.
- Mwaura N., *Kenya Today: Breaking the Yoke of Colonialism in Africa*, Algora, 2005.
- Prendecki K., *Bogata północ, biedne południe na początku XXI wieku*, „Gospodarka i Polityka”, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2005.
- Rothchild D.S., *Managing Ethnic Conflict in Africa: Pressures and Incentives for Cooperation*, 1997, s. 115, 116.
- Sakowicz A., *Przestępstwo handlu ludźmi z perspektywy prawa międzynarodowego*, „Prawo i Prokuratura” 2006, nr 3, s. 53.
- Sońta K., *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w prawie międzynarodowym*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015.
- Trafficking in Persons Report*, U.S. Department of State, czerwiec 2021.

Akty prawne

- Konwencja nr 105 Międzynarodowej Organizacji Pracy o zniesieniu pracy przymusowej przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1957 r. (Dz.U. 1959, nr 39, poz. 240).
- Konwencja nr 143 Międzynarodowej Organizacji Pracy z dnia 24 czerwca 1975 r. dotycząca migracji w niewłaściwych warunkach oraz popierania równości szans i traktowania pracowników migrujących.
- Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci przyjęta w Genewie dnia 17 czerwca 1999 r. (Dz.U. 2004, nr 139, poz. 1474).
- Konwencja nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r. (Dz.U. 1959, nr 20, poz. 122 z późn. zm.).
- Konwencja w sprawie niewolnictwa podpisana w Genewie dnia 25 września 1926 r. (Dz.U. 1931, nr 4, poz. 21 z późn. zm.).
- Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz.U. 1952, nr 41, poz. 278).
- Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi podpisana w Genewie dnia 30 września 1921 r. (Dz.U. 1925, nr 125, poz. 893 z późn. zm.).
- Oświadczenie Rządowe w przedmiocie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Międzynarodowego porozumienia z dnia 18 maja 1904 r. i do Międzynarodowej konwencji z dnia 4 maja 1910 r. podpisanych w Paryżu dotyczących zwalczania handlu żywym towarem z dnia 8 września 1922 r. (Dz.U. 1922, nr 87, poz. 783 z późn. zm.).
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160).

Netografia

- Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour (online), <https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/publications/profits-of-forced-labour-2014/lang--en/index.htm> (dostęp: 22.05.2022).

- Slavery flourishes when people cannot meet their basic needs, and lack economic opportunity, education, healthcare and honest government. A holistic approach is required to eradicate slavery forever (online), <https://web.archive.org/web/20130121194020/https://www.freetheslaves.net/SSLPage.aspx?pid=285> (dostęp: 22.05.2022).
- UNICEF: Dane dot. dzieci żołnierzy (online), <https://www.unic.un.org.pl/rozbrojenie/dzieci-zolnierze.php> (dostęp: 22.05.2022).
- UNICEF: Nawet 300 000 dzieci żołnierzy na świecie (online), <https://unicef.pl/co-robimy/aktualnosci/dla-mediow/unicef-nawet-300-000-dzieci-zolnierzy-na-swiecie> (dostęp: 22.05.2022).

Streszczenie

Niniejszy artykuł skupia się na handlu ludźmi w państwach afrykańskich od początków XX wieku do współczesności. Autorzy zwracają uwagę na podłoże historyczne problemu handlu ludźmi w wybranych państwach kontynentu afrykańskiego. Ponadto poruszane są również zagadnienia związane z analizą pierwszych regulacji prawnych dotyczących zarówno historycznych aktów normatywnych, jak i współcześnie obowiązujących w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi. Autorzy wskazują i analizują wybrane akty prawne mające na celu współpracę międzynarodową w omawianej materii. W artykule podejmowane są także zagadnienia związane z prawną definicją handlu ludźmi na poziomie prawa międzynarodowego, a także pracy przymusowej. Co więcej, w treści artykułu została omówiona rola i ustawodawstwo Międzynarodowej Organizacji Pracy. Niniejsza praca analizuje także regulacje związane z prawem karnym międzynarodowym w kwestii handlu ludźmi.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, handel żywym towarem w Afryce, regulacje prawne w dziedzinie handlu ludźmi.

Summary

This paper deals with the problem of trafficking in human beings in African countries from the beginning of the 20th century to the present day. The authors of this text draw attention to the historical background concerning human trafficking in selected countries of the African continent. Moreover, they undertake contemporary reflections regarding this problem. In this work, issues related to the analysis of the first legal regulations concerning both historical normative acts and those currently in force in the field of preventing human trafficking are also discussed. Furthermore; the authors indicate and analyze selected legal acts aimed at international cooperation in the area of the discussed matter. This work deals with issues related to the legal definition of trafficking in human beings at the level of international law, as well as forced labor. Moreover, the content of the article discusses the role and legislation of the International Labor Organization in the context of the above-mentioned problem. This work also deals with and analyzes the regulation related to international criminal law in the field of human trafficking.

Key words: trafficking in human beings, human trafficking in Africa, legal regulations in the field of human trafficking.